

Sextil PUȘCARIU – “filolog de nivel european”

Natalia LUNIC, bibliotecar principal, Serviciul LLS BȘU

"Dacă am izbutit să săvârșim una din cele mai mari fapte istorice, să cucerim definitiv pe cuceritorii noștri vremelnici, aceasta se explică prin faptul că legăturile străvechi cu acest pământ, care ne era prieten nouă, pentru că noi cunoșteam toate tainele, ne-a făcut să biruim tot ce era străin, venetic, intrus."

Sextil Pușcariu

Sextil Pușcariu, om de cultură și personalitate complexă în spațiul intelectualității, atât românești, cât și europene, de o particulară măreție în seriozitatea, onestitatea și înalta sa ținută, a știut să se impună în viața social-culturală a epocii, devenind "cel mai prestigios lingvist al epocii", prin tot ce a publicat și a scris. „I se recunoaște îndeobște savantului o formație enciclopedică, literatului – gustul și armonia pretențiilor izvorâte dintr-o aleasă educație, omului de vastă cultură – căldura iubirii de neam și de frumos, pasionatului de știință, artă și de cele mai varii domenii ale vieții sociale – o profundă înțelegere, o sensibilă și riguros responsabilă devoțiune”.¹

S-a născut la Brașov, în data de 4 ianuarie 1877. Numele său complet era Sextil Iosif Pușcariu „urmaș al unui neam cu un trecut rămuros și vestit în istoria Transilvaniei”.² A rămas în memoria posterității prin multitudinea preocupărilor sale: academician, cronicar muzical și teatral, filolog, lingvist, pedagog, publicist român, prin tot ce a publicat și a scris, „...un om reprezentativ al epocii sale, străduindu-se să sincronizeze știința noastră cu cea europeană și chiar depășind-o pe aceasta din urmă de multe ori prin modernitate. Sextil Pușcariu s-a angajat în acțiunile mari ale epocii sale, avînd o viziune de per-

spectivă, încercînd mereu să deschidă drum în mai multe direcții, maturizînd prin toate realizările sale progresele culturii românești”³

Fiul lui Iosif Pușcariu, avocat și al Eufrosinei (născută Ciurcu), Sextil Pușcariu „a respirat din copilărie în lumea cărților, a culturii, a vieții politice militante”.⁴ Școala primară o face la Brașov, urmînd tot acolo cursurile gimnaziului și liceului românesc și german (1888 - 1895); face apoi studii universitare în Germania, la Leipzig (1895 - 1899), numărîndu-se printre elevii unor străluciți lingviști ai vremii între care indo-europenistul K. Brugmann, slavistul A. Leskien, germanistul Ed. Sievers, unde îl are ca profesor pe G. Weigand, devenind unul din colaboratorii activi ai Institutului de limba română, organizat de acesta pe lângă Universitatea din Leipzig, considerată centrul neogramaticilor. Aici au fost puse bazele formației sale de neogramatic. În 1899 - 1901 își continuă studiile în Franța, la Paris, studiînd cu Gaston Paris, A. Thomas, Jules Gilliéron, apoi în Austria, la Viena (1902 - 1904) cu C. Jireček, W. Meyer - Lübke ș.a. Își dă în 1899, la Leipzig, doctoratul în filozofie cu teza *Die rumänische Diminutivsuffixe*. Iar în 1904 devine Docent privat pentru filologia românească la Universitatea din Viena, cu o lucrare de romanistică - *Lateinisches Ti und Ki*

im rumänischen, italienischen und sardinischen. Tot atunci preia conducerea Seminarului roman din cadrul Universității vieneze, inițiat de el. În 1905 este ales membru corespondent al Academiei Române (în 1914 membru activ). Începând cu anul 1908, a fost titularul Catedrei de Limbă și Literatură Română. Timp de zece ani este decanul Facultății de Filozofie a Universității din Cernăuți (până în anul 1918), afirmându-se drept un profesor cu extraordinare calități.

Sextil Pușcariu înființează și conduce ziarul *Glăsur Bucovinei*, apărut la 22 octombrie 1918, cea mai activă și răspândită publicație românească. Stabilit la Cluj (1919), are un rol important în organizarea Universității românești de aici, fiind și primul ei rector (1919 - 1920). În 1920 - 1921 deține funcția de prorector, iar în 1940 - 1941 este iarăși rectorul Universității clujene. În toamna anului 1920, pune bazele primului institut românesc de lingvistică, *Muzeul limbii române*, care, prin sedințe săptămânale de comunicări și discuții, a format și a susținut activitatea celei mai bune școli românești de lingvistică dintre cele două războaie mondiale și a polarizat tot ce era mai valoros în Transilvania interbelică din domeniile adiacente filologiei: istoria, arheologia, geografia lingvistică, romanistica și istoria literară. În 1929, Karl Jaberg aprecia înalt activitatea acestei instituții, afirmând că este "un centru de lingvistică romanică și, în special, română, cum cu greu poate fi găsit în Europa de Vest.

S. Pușcariu înființează și dirijează "publicația de mare prestigiu științific internațional"⁵ „*Dacoromania*” (1921 - 1948), buletin al *Muzeului limbii române*, în paginile căruia și-au găsit o amplă dezbateră numeroase probleme de lingvistică și literatură și care, până în 1948, însumează 11 mari volume cu lucrările colaboratorilor institutului. „Această

revistă a fost cel mai bun periodic de lingvistică și filologie din acel timp și ea este concludentă în ceea ce privește preocupările extrem de bogate și de variate ale școlii clujene. Nu a existat nici un sector al limbii și nici o ramură a lingvisticii care să fi fost neglijate”.⁶

Sextil Pușcariu a cercetat numeroase aspecte ale culturii naționale, de la filologie la artă și la viața socială, dovedind nu numai o profundă înțelegere, ci și o mare pasiune. Personalitate complexă, S. Pușcariu se impune prin multitudinea preocupărilor sale ce cuprind aproape toate ramurile științei limbii: lingvistică generală, romanistică, fonetică și fonologie, gramatică, lexicologie și lexicografie, ortografie, stilistică, istoria limbii, toponimie și antroponimie, filologie, dialectologie și geografie lingvistică. De la studiul său de debut, *Der Dialekt des oberes Oltthales (Graul din valea superioară a Oltului în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache”, 1898)*, și până la sfârșitul vieții, a publicat, în volum și în numeroase periodice românești și străine, peste 400 de lucrări de istoria limbii, dialectologie, romanistică, fonetică și fonologie, lexicologie și lexicografie, istorie și critică literară. Format la școala neogramaticilor și a lingviștilor comparatiști, este preocupat mai ales de probleme de istorie a limbii române, de locul ei în aria romanică. Lucrarea sa *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen (Despre reconstrucția străromânei)* publicată la Halle în 1910, reprezintă prima încercare de reconstituire a formelor limbii române anterioare diversificării ei dialectale (străromâna sau româna comună). În discursul de recepție la Academie (1920), *Locul limbii române între limbile romanice*, lingvistul Pușcariu relevă latinitatea limbii române, similitudinile ei structurale, dar și deosebirile față de celelalte limbi romanice, ca rezultat al împrejurărilor diferite de dezvoltare, evidenți-

ază pentru prima dată situația specifică a românei, valoarea ei de cel mai vechi și sigur document pentru reconstituirea formelor de latină populară. Receptiv la cele mai noi teorii și metode de cercetare lingvistică (s-a vorbit, în acest sens, despre eclectismul său doctrinar, cu rezultate dintre cele mai fericite pentru realizările obținute), S. Pușcariu s-a apropiat, mai ales, de structuralismul praghez, aplicând pentru prima oară la noi, în mod critic și adecvat, ideile acestei școli (*Morfofonemul și economia limbii; Considerațiuni asupra sistemului fonetic și morfologic al limbii române*). Adversar al imobilismului, ca și al istorismului excesiv, S. Pușcariu implică în analizele sale observația sociologică și urmărirea evoluției faptelor de limbă.⁷

O contribuție fundamentală a avut-o acest remarcabil savant și în domeniul lexicografiei și lexicologiei. În 1905, publică la Heidelberg *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigen aller romanischen Sprachen* (distins de Academia Română cu premiul „I. Heliade Rădulescu”). După dicționarul lui Cihac, căruia îi este superior, dicționarul lui S. Pușcariu dă o imagine mai clară a elementului latin din limba română și reprezintă o etapă pregătitoare pentru opera lui capitală *Dicționarul limbii române* (Dicționarul Academiei). Elaborarea dicționarului limbii române, după încercarea latinizantă a lui A. T. Laurian și I. C. Massim, după abandonarea ei de către B. P. Hașdeu și de către Al. Philipide, este încredințată de Academie, în 1906, lui S. Pușcariu, numit redactor responsabil. Susținut de un colectiv valoros (din 1919 lucrările se desfășoară în cadrul *Muzeului limbii române*), S. Pușcariu reușește să publice trei volume masive cu literele A-B (1913), C (1940), F-I (1934) și fascicule cu literele J - L (pînă la lojniță, 1937 - 1948) și începutul lui D (1949), adică aproximativ jumătate din lucrarea proiectată. Deși neterminat (elaborarea lui s-a reluat din 1949 după reorganizarea Academiei Române), *Dicționarul limbii române* a

constituit cea mai bună lucrare lexicografică românească, realizată la nivelul celor mai bune dicționare din lume. Explicativ, dar în același timp istoric, etimologic (deosebit de valoros din acest punct de vedere) și normativ, el cuprinde lexicul românesc prezentat sub aspectul evoluției sale istorice, al diferențierii geografice și stilistice și „...este cel mai bun dicționar românesc, un tezaur al culturii și al limbii noastre, realizat la nivelul celor mai bune dicționare din lume”.⁸ Paralel cu conducerea și revizuirea întregii lucrări, S. Pușcariu desfășoară o bogată activitate lexicologică, mai ales în *Dacoromania*, la rubrica *Din perspectiva dicționarului*, unde „...savantul clujean semnează dezbateri teoretice privind principiile lexicografice și se oprește îndelung – ca și în alte articole și studii legate de problematica dicționarului – asupra definirii cuvintelor ca tip de definire lingvistică a termenilor”.⁹

Genialitatea sa l-a îndemnat mereu spre culmi și realizări noi. În viața social - culturală a fost un animator prodigios: a întemeiat și condus revista *Cultura*, tipărită la Cluj din 1924, o publicație în patru limbi, care a apărut sub îndrumarea unui comitet din care făceau parte Lucian Blaga pentru limba română, Yves Auger pentru franceză, de textele în germană răspundea Oskar Netoliczka, iar de cele în maghiară, Georges Kristof. „Departate de orice influență politică, spunea S. Pușcariu, redactorul ei șef, vom avea curajul opiniilor noastre, dar vom păstra imparțialitatea la care ne obligă respectul reciproc al unora față de ceilalți”. Publicația, străină mentalității tribale din lumea literară, era necesară și pentru încurajarea creației literare românești și a traducerilor, pentru stimularea unui dialog intelectual intern și internațional. Traducătorii români stabiliți în străinătate au găsit în ea nu numai un sprijin profesional, ci și posibilitatea de a integra performanțele în cultura lor de origine. Literatura română nefiind cunoscută în lume, trebuie să dovedești mereu, în orice împrejurare că ai cărți și publicații interesante asemenea celor din alte țări civilizate.

Spirit refractar oricărei închistări metodologice, convins că: „pentru fenomenul lingvistic nu există de obicei o singură, ci mai multe posibilități de explicare”, S. Pușcariu este atras și de geografia lingvistică, aducând o contribuție importantă în dezvoltarea dialectologiei românești și romanice. Dialectologia românească datorează lui S. Pușcariu și cea mai bogată monografie a dialectului istro-român (*Studii istroromâne*, 3 volume, publicate între 1906 și 1929). În cadrul *Muzeului limbii române* el inițiază *Atlasul lingvistic român*, „cu un răsunător câștig pentru știința limbii române”, cum aprecia D. Macrea, această operă vastă, indispensabilă cercetărilor dialectologice este unul din primele atlase romanice (precedat de lucrările similare pentru limbile franceză și italiană). Conceput în 10 volume, pentru care materialul a fost strâns în întregime (de doi anchetatori - Emil Petrovici și Sever Pop - cu două chestionare distincte, inovație a lui S. Pușcariu), din atlas nu au apărut în timpul vieții sale decât trei volume mari, însoțite de alte trei mici, cu hărți colorate (de asemenea inovație a lui S. Pușcariu), prezentând sintetic fenomenele studiate. Și această lucrare va fi continuată după moartea sa. Posteritatea va remarca cu grațitudine că „...în acele eforturi aurale ale lui S. Pușcariu se pot distinge coordonatele conceptuale de adîncime prin care învățatul român se înscrie, fără dubiu, printre adevărații fondatori ai noii fonologii istorice pe plan european”.¹⁰ Ca și în cazul *Dicționarului*, S. Pușcariu realizează, paralel cu activitatea de conducere a lucrărilor, o seamă de comentarii teoretice deopotrivă de valoroase (*Atlasul lingvistic al României*, 1929; *Hărțile graiului*, 1933; *Atlasul lingvistic român. Prospect*, 1936; *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie*, 1936 etc.). Lucrarea fundamentală asupra limbii române preconizată de S. Pușcariu era *Limba română*, sinteză a structurii și evoluției limbii noastre, concepută în 4 volume din care au apărut doar primele două: I. *Privire generală* (București, 1940; reeditat în

1976) și II. *Rostirea* (publicat postum, 1959).

Cu o deosebită satisfacție remarcăm, că primul volum se află și în fondul de carte rară al Bibliotecii Științifice în prima ediție din 1940, precum și ediția din 1976.

Capacitatea de a se apleca asupra amănuntului revelator, îmbinată cu o uimitoare putere de sinteză, claritatea gândirii și a stilului, concizia și precizia informațiilor, conferă lucrărilor lui S. Pușcariu, alături de o neștirbită valoare științifică, și o mare accesibilitate. El aparține acelei categorii de oameni de știință ale căror opere, răspunzând celor mai înalte exigențe ale specialiștilor, constituie, în același timp, lucrări de popularizare a disciplinei lingvistice, de transformare a ei într-un instrument general de cultură. În lingvistica românească, S. Pușcariu rămîne un savant de renume mondial (membru al mai multor societăți științifice străine, între care Academia Saxonă din Leipzig, Academia de Științe din Berlin, Comitetul permanent internațional de lingvistică), inițiator de lucrări fundamentale, creator și organizator de școală. Activitatea sa, depășind granițele științei căreia i-a consacrat cea mai mare parte a vieții, a îmbrățișat, cu rezultate deopotrivă de remarcabile, istoria patriei, istoria și critica literară.

Nu l-a ocolit nici ispita creației literare. Lecturile romantice sînt vizibile în primele sale încercări: *Schițe* (1896), *Snoave* (1897) și *Juvenilla* (1898). Mult mai realizate sînt micile studii de literatură: *Henrik Ibsen* (1897) sau succintele prezentări ale literaturii române din primii ani ai secolului al XIX-lea în *Kritischer Jahresbericht über der Fortschritte der romanischen Philologie* (traduse și adunate apoi într-un volumaș din 1909) ca și *Literatura română* (1925) la origine o "panoramă" redactată pentru revista italiană "L' Europa orientale" (1923). O analiză de ansamblu realizează S. Pușcariu în studiul *Poezia și drama lui Lucian Blaga* (1935), care este "una din primele încercări de a surprinde originalitatea unei creații".¹¹ În lucrările sale de critică literară, destinate străinătății, S. Pușcariu prezin-

tă succint curente și scriitorii mai reprezentativi ai literaturii române. Timpul ne-a dovedit valoarea perenă a operelor sale, precum și corectitudinea caracterizărilor făcute, acestea denotând o „reală intuiție critică”.¹² S. Pușcariu ne-a oferit și „cea mai echilibrată imagine panoramică a vechii noastre culturi”.¹³ *Istoria literaturii române. Epoca veche* (1921). „Operă de căpătîi a multor generații, apărută cu mult înaintea istoriei literaturii române vechi a lui Nicolae Cartoian, considerată cea mai bună pînă astăzi, cartea lui S. Pușcariu s-a impus nu numai prin structura, informația și notele personale ale autorului în analiza literaturii române vechi, ci și prin emoția intelectuală pe care o provoacă lectura ei.” (Ilie Dan) În afară de studiile de lingvistică și istorie literară, Pușcariu se ocupă și de folclor. Vede în folclor o mărturie a unității sufletești a tuturor românilor, creația spirituală a poporului exprimînd o filozofie simplă și senină, cu o pronunțată notă de optimism. Tot lui Pușcariu îi revine meritul de a organiza astfel de instituții științifice ca Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Societatea Etnografică Română și Arhiva de Folclor a Academiei Române.

Dar revelația talentului scriitoricesc al lui S. Pușcariu o constituie memorialistica sa, apărută postum. S. Pușcariu a întreținut legături strînse cu numeroși reprezentanți ai literaturii române și personalități de notorietate mondială și aceste realități sînt ilustrate în jurnalul său intim, cuprins în șapte caiete manuscrise cu însemnări între 4 ianuarie 1917 și 25 septembrie 1944. Jurnalul a fost completat pe parcurs cu „amintiri” și cu vastul epistolar. Intenția era să redacteze la bătrînețe un ciclu de opere strînse în trei trilogii. A finalizat doar înțîia trilogie compusă din *Spița unui neam din Ardeal*, *Brașovul de altă dată* și *Călare pe*

două veacuri. Operă cu adevărat memorialistică este scrierea *Călare pe două veacuri* (1895 - 1906), în care impresiile directe erau încă suficient de proaspete. În schimb, *Memoriile*, care au căpătat forma definitivă în ultimii ani de viață, editate postum în 1978, „au o surprinzătoare vivacitate și prospețime a culorilor”.¹⁴

După instaurarea forțată a comunismului în România, scrierile alesului lingvist, istoric literar și de cultură cu o bogată formație filozofică, Sextil Pușcariu, au fost, în mare parte, puse la index, doar cîteva lucrări făcînd excepție. Adoptînd întotdeauna o „atitudine circumspectă”, S. Pușcariu a evitat manifestări politice în public. La vîrsta de 63 de ani, vitregiile istoriei însă îl obligă să părăsească Clujul și să-și caute un refugiu la Sibiu.

Anchetat în mai multe rînduri de noii inchișitori comuniști, marele om de cultură Sextil Pușcariu se stinge din viață la Bran, scutindu-i pe cerberii marxiști de plăcerea de a-l întemnița cu „ocazia” valului masiv de arestări ale legionarilor din noaptea de 14 spre 15 mai 1948. Va fi înmormîntat la Brașov în data de 7 mai. Sextil Pușcariu rămîne un remarcabil reprezentant al filologiei și lingvisticii, dar și al memorialisticii românești.

Sextil Pușcariu este „părintele întemeietor de țară al lingvisticii din România” („the Linguistic Pater Patriae of Romania”), cum îl numea, în S.U.A., în deceniul anterior, al interdicției politice de la noi, marele umanist Leo Spitzer (în revista ce apăruse, o vreme, la Seattle, *Cahiers Sextil Pușcariu*).

Bibliografie:

- ¹ Balacciu, Jana ; Chiriacescu, Rodica. Pușcariu Sextil. In: Balacciu, Jana ; Chiriacescu, Rodica. *Dicționar de lingviști și filologi români*. București, 1978, p. 211-214.

- 2 Borcilă, Mircea. "Noua cale" a lingvisticii istorice românești. In: Lb. română, 1995, nr 5(23), p. 38-44.
- 3 Datcu, Iordan ; Stroescu, S. C. Pușcariu Sextil. In: Datcu, Iordan ; Stroescu, S. C. *Dicționarul folcloriștilor: folclorul literar românesc*. București, 1979, p. 364-365.
- 4 Frățilă, Vasile. Structura dialectală a Dacoromâniei în concepția lui Sextil Pușcariu. In: Frățilă, Vasile. *Contribuții lingvistice*. Timișoara, 1993, p. 319-332.
- 5 Frîncu, Constantin. Sextil Pușcariu. In: Frîncu, Constantin. *Curenți și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Iași, 1997, p. 193-195.
- 6 Ghibu, Onisifor. *Oameni între oameni*. București : Ed. Eminescu, 1990. 527 p.
- 7 Macrea, Dimitrie. Sextil Pușcariu. In: *Limba română*, 1995, nr 5(23), p. 36-37.
- 8 Marian, Rodica. Sextil Pușcariu – personalitatea creatorului științific. In: *Limba română*, 1995, nr 5(23), p. 45-47.
- 9 Pușcariu, Sextil. In: *Dicționarul scriitorilor români: M-Q*. – București, 2001, p. 899-903.
- 10 Pușcariu, Sextil. Literatura populară. In: Pușcariu, Sextil. *Istoria literaturii române. Epoca veche*. București, 1987, p. 42-49.
- 11 Zăciu, Mircea. Sextil Pușcariu. In: Zăciu, Mircea. *Ca o imensă scenă, Transilvania*. București, 1996. p. 482-485.